

Б. С. Строчень

ПАМ'ЯТКИ ПІЗНЬОГО ЕТАПУ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

В статті розглянуто матеріали черняхівської культури Західного Поділля останньої третини IV — початку V ст. Як і на попередніх етапах, на фінальному простежується відмінність між пам'ятками, розташованими у північній частині регіону та південними (Придністровськими). Окрім того, на відміну від північних, південні знаходять своє продовження у ранньослов'янських пам'ятках V—VI ст.

Ключові слова: черняхівська культура, Західне Поділля, могильники, поселення, поховальний інвентар, житла.

Виокремлення пам'яток пізнього етапу як в окремих регіонах, так і в культурі в цілому дасть можливість простежити подальшу долю її носіїв. Пізній етап в цій роботі окреслено, в основному, останньою третинною IV — початком V ст. н. е., хоча окремі об'єкти можуть бути віднесені і в цілому до другої половини IV ст.

На сьогоднішній день на території Західного Поділля відомо 251 пам'ятка — 219 селищ і 32 могильники [Строчень, 2008, с. 23]. З них частина поховань Чернелево-Руського могильника та деякі із Раківця-Чеснівського закладені у ранній період, майже 97 % пам'яток функціонувало на розвинутих етапах, а 4 поселення та 3 некрополі (що складає близько 3 %) — наприкінці IV — поч. V ст. (рис. 1) Територіально 4 з них відносяться до Тернопільської групи пам'яток — Очеретне, Чистилів, Чернелів-Руський, Романове Село, а 3 — до Придністровських: Бакота, Сокіл, Теремці.

Якщо розглядати селища, то матеріали фінального етапу виявлено лише в Очеретному, Бакоті, Соколі, Теремцях. Житло з Очеретного трикамерне (16,5 × 9,7 м), каркасно-стовпової конструкції, виявлене на глибині 0,50 м від сучасної поверхні. Витягнуте довгими стінами із північного сходу на

південний захід. Його контури визначено за скупченням обмазки, сконцентрованої по периметру стін. Від житла № 2 залишилося два вогнища і поруч, з південної і західної сторони, невеликі скупчення обмазки [Строчень Б., Строчень Л., 2000, с. 197—198]. Встановити розміри неможливо, тому що значна частина будівлі була зруйнована під час спорудження житла 1. Проте, враховуючи що обмазка і вогнища поширені на площі понад 52 м², можемо стверджувати, що воно було великим, типовим для цього регіону.

У Бакоті дослідженнями 1969—1980 рр. було відкрито горизонт черняхівської культури (табл. 3), перехідний (кін. IV — середина V ст.) та ранньослов'янський (V—VII ст.) [Винокур, Горішній, 1994, с. 285]. До фінальної фази І.С. Винокур відніс 16 споруд (15 заглиблених і 1 наземна) — 14 жител, одна майстерня із сиродутним горном (споруда № 32) і одна господарська без опалювальних пристроїв (№ 64) [Винокур, Горішній, 1994, с. 311—318]. З них чотири (№ 22, 23, 52 і 58) мають датуєчий матеріал. У двох випадках це фрагменти амфори, в інших - фібули. Решту 12 датовані за співвідношенням гончарної та ліпної кераміки, зафіксованої в печах та на долівці. Площа напівземлянок коливається від 9 до 29 м². Проте, найбільше (9) площею 10—13 м². Близько половини будинків (7) орієнтовані стінами за сторонами горизонту, а інші — кутами, опалювалися печами-кам'янками і вогнищами. Печі виявлені у 6 житлах, вогнища — в двох. П'ять будівель мали по два опалювальних пристрої — в чотирьох випадках (житла 23, 33, 58, 76) виявлено піч-кам'янку і вогнище, в одному (житло 36) — вогнище, а в будівлі 63 — піч-кам'янку і два вогнища.

В Теремцях зафіксовано різночасові об'єкти ранньозалізного часу, перекриті пізнішими будівлями черняхівської культури, виділені

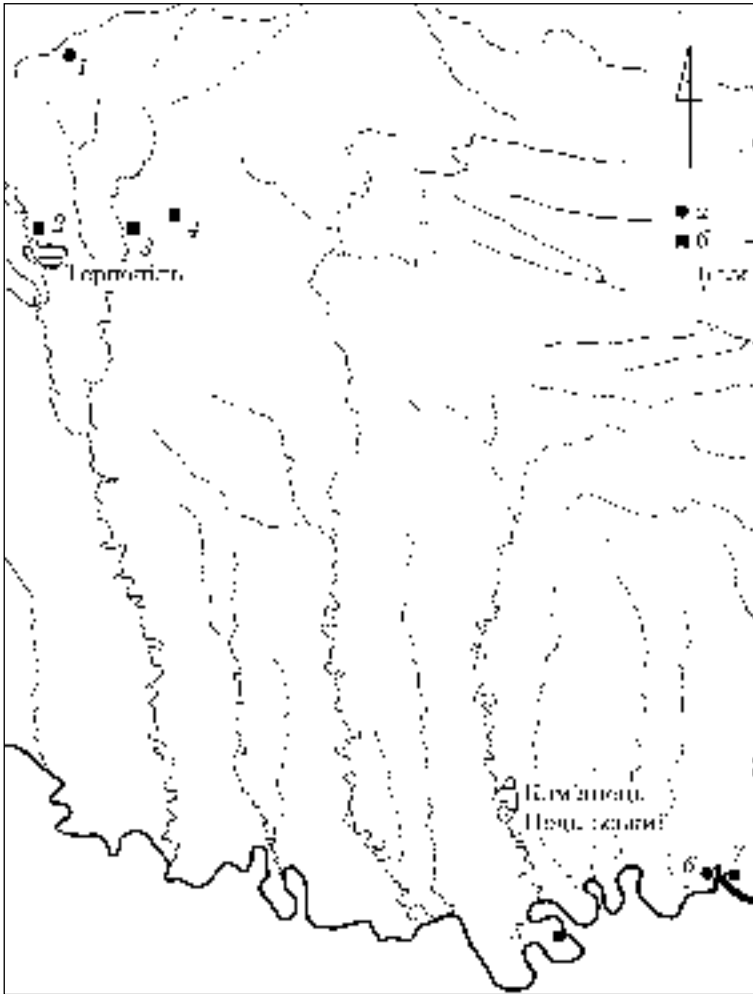


Рис. 1. Карта пам'яток пізнього етапу черняхівської культури: а — поселення; б — могильники: 1 — Очеретне, 2 — Чистилів, 3 — Чернелів-Руський, 4 — Романове Село, 5 — Сокіл, 6 — Теремці, 7 — Бакота

Житло гунського періоду частково досліджено Л.В. Вакуленко на поселенні в Соколі Кам'янець-Подільського району. Це також заглиблена будівля, з пічкою-кам'янкою, орієнтована кутами за сторонами горизонту [Вакуленко, Приходнюк, 1984, с. 31].

Отже, для придністровських селищ черняхівської культури, на її фінальному етапі характерними були невеликі заглиблені житла площею від 10 до 20 м², які опалювалися печами-кам'янками.

На трьох могильниках Західного Поділля виявлено комплекси пізнього етапу черняхівської культури — в Чернелів-Руському (табл. 1), Чистиліві (табл. 3), Романовому Селі (табл. 2). Причому, в першому випадку некрополь функціонував, як уже зазначалося, на усіх етапах, а два інші представлені лише пізніми похованнями.

Могильник в Чернелів-Руському досліджував І.П. Герета протягом 1973—2001 років. Розкопано 288 поховань, опубліковано незначну частину. Із опублікованих 12 припадає на фінальний етап [Герета, 1995, с. 150—163].

На Чистилівському могильнику І.П. Геретою та Є.В. Харитоновим у 1964 році досліджено 4 поховання виключно північної орієнтації [Герета, Харитонов, 1979, с. 141]. На думку дослідників вони відносяться до пізнього етапу черняхівської культури [Герета, Харитонов, 1979, с. 140—141; Кропоткін, 1973, с. 240—243].

Некрополь в Романовому Селі Збаразького району Тернопільської області відомий з 1913 року. У 1931 році польські археологи Т. Сулумірський та Г. Цегак-Голубовичева розкопали два поховання. Впродовж 1988—1989 рр. археологічною експедицією Тернопільського обласного краєзнавчого музею під керівництвом автора було досліджено ще 9 поховань. З них 7 північної орієнтації, одне — західної і в одному випадку не було можливості простежити орієнтацію. У шістьох випадках серед інвентаря є знахідки, які дають можливість датувати їх останньою третиною IV — початком V ст. Три інших, в тому числі і поховання № 3 (західної орієнтації), знаходяться серед датованих і тому мабуть вони також можуть бути пізніми.

Характерною рисою згаданих могильників є або повна відсутність кремаційних поховань

В.Д. Бараном у горизонт IV ст. та верхній кінці IV — VI ст. н. е. (табл. 4). Для об'єктів IV ст. характерне домінування кружалної кераміки над ліпною, а в пізніших — переважає ліпна. Окрім того, деякі споруди верхнього і нижнього горизонтів визначаються стратиграфічно. Знайдена на долівці напівземлянкового житла № 14 бронзова трьохпальчаста фібула V ст. у поєднанні з керамічними комплексами вказує на функціонування поселення і в гунський час. Не виключено, що могла бути перерва, але на короткий період, межі якого за здобутими матеріалами встановити не вдається [Баран, 2008, с. 5, 43].

До верхнього горизонту В.Д. Баран відніс 25 споруд. Усі вони заглиблені, їх площа коливається від 7 до 39 м². Проте, найбільше будівель (12) площею 14—20 м². Двадцять напівземлянок кутами орієнтовані за сторонами світу, а п'ять стінами. Усі житла в Теремцях опалювалися печами-кам'янками. В одному випадку крім печі виявлено черинь ще одного опалювального пристрою, в іншому, в заповнені житла (№ 19) — простежено сліди вогнища, в той час як на долівці розчищено піч-кам'янку. Якщо порівняти матеріали з обох селищ, то простежується дещо більша строкатість у традиціях домобудівництва з Бакоти порівняно із Теремцями.

(Чистилів, Романове Село), або дуже незначний відсоток (Чернелів-Руський — 3 з 288 [Строцьонь, 2008, с. 60]).

Якщо порівняти глибини поховань на пізніх некрополях із матеріалами з раніших, то побачимо певну закономірність. Так, у Чистиліві глибина поховань коливається від 1,5 до 1,92 м [Герета, Харитонов, 1979, с. 140], в Романовому Селі — 1,4—2,57 м [Строцьонь, 1991, с. 88—89], а у Раківці-Чеснівському — 0,50—1,50 м [Винокур, Островський, 1967, с. 144—155; Ivanovski, Kokowski, 1995, s. 222—228]. Як бачимо, на могильниках, що походять із північних районів, чим пізніший могильник, тим глибше знаходяться поховання. Крім того, І.П. Герета підмітив, що на могильнику в Чернеліві-Руському (поч. III — IV ст.), у ранньому секторі (північно-західному) глибина поховань значно «менша, ніж у Чистиліві» [Герета, Харитонов, 1979, с. 140], який є пізнішим, ніж згаданий сектор, а у пізньому (південно-східному) — коливається від 1,7 до 2,3 м [Герета, 1991, с. 30]. Отже, на черняхівських могильниках Західного Поділля пізніші поховання, захоронені глибше.

Наступне питання порушені і непорушені поховання. В Романовому Селі із 9 поховань непорушеними виявилось тільки два. Одне з них дитяче, північної орієнтації (поховання № 2) і одне західної. В Чистиліві усі чотири непорушені. В Чернеліві-Руському із 12 пізніх могил 2 орієнтовані по лінії північ-південь непорушені, а в одному випадку поховання західної орієнтації зруйноване земляними роботами і встановити його порушеність вони неможливо. Отже, в цілому для регіону на 25 поховань пізнього етапу припадає 16 порушених в давнину, що становить 64 %. Окрім того, поховання № 61 і № 168 з Чернелева-Руського вказують на те, що порушення носили ритуальний характер. В першому випадку серед порушених кісток покійника було зафіксовано 6 цілих посудин і непорушований скелет тварини ягняти або козеняти. В другому, замість тулуба покладено посуд [Герета, 1991, с. 31].

Поховальний інвентар складається із керамічного посуду, фібул, намистин, предметів побуту, кісток та скелетів тварин. Весь посуд виготовлений на гончарному крузі і зустрічається майже у всіх похованнях північної орієнтації. В Романовому Селі у 7 похованнях з 8, в Чистиліві у 3 з 4, в Чернеліві-Руському в 9 з 11. Їх кількість в могилі коливається від 1 до 7, але в середньому припадає близько 4 екз. на 1 поховання. На першому місці серед керамічного матеріалу-горщики. В цілому їх виявлено 29 екземплярів, що складає близько 41 %, мисок дещо менше 24 (35,29 %), глечиків 12 (17,65 %), кухлів 2 і 1 ваза. Останні дві категорії посуду походять із Чернелево-Руського могильника. Окрім того, слід зазначити, що кількість глечиків і мисок у похованнях в Чернеліві-Руському та

Романовому Селі майже однакова. В першому випадку знайдено 13 горщиків і 12 мисок, в другому відповідно 9 і 8. Велику різницю дав могильник в Чистиліві. Тут зафіксовано 7 горщиків і тільки 3 миски. Причому, тільки в похованні № 3 горщиків і мисок порівну по 3, в похованні № 1-2 горщики і 1 миска, в № 4 лише 2 горщики.

Якщо порівняти із матеріалами могильника із Раківця-Чеснівського, який є дещо раднішим, то серед поховального інвентаря тут переважають миски. Фактично тільки у похованні № 22 виявлено два горщики і жодної миски. В інших — або миски переважають, або виступають у такій самій кількості, як і горщики. А в цілому на цьому некрополі виявлено двадцять дві миски і дванадцять горщиків, що становить відповідно 45 % і 24 % від усієї кількості глиняного посуду з Раківця-Чеснівського, глечиків — 14 %, ваз — 10 %, а кубків — 3 % [Винокур, Островський, 1967, с. 144—159; Ivanovski, Kokowski, 1995, s. 221—235].

Подібну закономірність у зміні співвідношення горщиків та мисок простежено і в Чернеліві-Руському. Так, у ранній частині могильника миски складають 46 %, горщики — 25 %, глечики — 11 %, вази — 8 %, а кубки — 9 %. У пізньому секторі некрополя горщиків — 67 %, мисок — 20 %, глечиків — 10 %, а кубків — 3 %. Вази відсутні [Герета, 1990, с. 55—56].

Разом з тим, серед кераміки в Чистиліві відсутній посуд прикрашений фасетками, в Чернеліві-Руському виявлено тільки 1 глечик із зазначеним орнаментом. В той же час, в Романовому Селі фасетками орнаментовано 6 посудин із 4 поховань [Schultze, Strotsen, 2008, p. 318, Abb. 68—70].

У багатьох похованнях виявлено кістки тварин, а то і цілі скелети. В Романовому Селі у двох, Чистиліві в одному і в Чернеліві-Руському в чотирьох. Це складає від 25 до 33 %. В той час як для всієї культури ця цифра є дещо меншою - 17 % [Никитина, 1985, табл. 1а, с. 122].

Отже, на Західному Поділлі на заключному етапі черняхівської культури і далі простежується відмінність між пам'ятками північних та центральних районів порівняно із південними (Придністровськими). По-перше, у центральних та північних районах зафіксовано і селища і могильники, в той час як на півдні тільки поселення.

По-друге. Для півночі характерні наземні великі будинки зведені за традиціями, характерними для давніх германців, в той час на Придністров'ї зводять переважно напівземлянки невеликих розмірів. Традиції їх спорудження знаходять продовження на цій же території у наступні століття.

По-третє. Придністровські селища Західного Поділля продовжують функціонувати і в V ст., в той час як північні пам'ятки припиняють своє існування в перші десятиліття V ст.

Таблиця 1. Інвентар поховань пізнього етапу з могильника в Чернелеві-Руському [Герета, 1996].

№ поховання	Глибина, м	Орієнтація	Розміри ями, м	Порушене	Непорушене	Горщики	Миски	Глечики	Кубки	Вази	Фібули	Гребені	Намістини	Підвіски	Пряжки	Ножі	Пряслиця	Кістки тварин	Інше
23	1,5	Пн	1,8 × 1,2	+		—	—	1	—	—	—	1	8	1	1	—	—	—	
34	1,35	Пн	?	+		2	2	2	—	—	—	28	—	1	—	—	1	+	
61	1,45	Пн	2,35 × 2,0	+		1	3	1	1	1	2	2	13	—	—	—	2	+	Голка, кільце
64	?	Пн	?			3	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	Голка, кільце, бронзова пластина
105	1,65	Пн	?	+		1	2	—	—	—	—	1	1	1	—	1	1	+	Дротик (фрагм.)
107	?	Пн	?	?		—	1	1	1	—	—	—	10	1	—	—	2	—	Голка, шпилька
146	?	Пн	?		+	3	1	—	—	—	2	1	11	1	—	1	—	—	
150	1,2	Зх	?	?		—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	
160	1,75	Пн	1,65 × 0,9	+		—	1	1	—	—	—	—	39	—	—	—	—	+	23 бісеру
163	1,55	Пн	1,95 × 0,65		+	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	
168	1,6	Пн	1,75 × 0,5	+		3	1	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	+	Скляний шлак
209	1,7	Пн	2,4 × 2,0	+		—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	Бронз. браслет
Всього				7	2	13	12	7	2	1	5	5	113	5	7	2	6	5	

Таблиця 2. Поховальний інвентар з могильника в Романовому Селі [Строцьк, 1993, с. 39—45].

№ поховання	Глибина, м	Орієнтація	Розміри ями, м	Порушене	Непорушене	Горщики	Миски	Глечики	Кубки	Вази	Фібули	Гребені	Намістини	Підвіски	Пряжки	Ножі	Пряслиця	Кістки тварин	Інше
1	2,05	Пн	2,05 × 0,8	+		1	2	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	+	
2	1,45	Пн	1,45 × 0,65		+	1	2	1	—	—	2	—	24	1	—	—	—	—	
3	0,85	Зх	?		+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
4	1,5	Пн	?	+		2	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	+	
5	1,85	Пн	2,05 × 0,82	+		1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
6	1,6	?	?	+		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	
7	1,45	Пн	2,31 × 1,28	+		2	1	1	—	—	—	1	11	—	—	1	—	—	Вушний зонд (?)
8	2,57	Пн	2,85 × 1,85	+		1	1	1	—	—	—	—	33	—	—	—	—	—	Голка
9	1,73	Пн	1,5 × 0,82	+		1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Всього				7	2	9	8	5	—	—	2	2	70	1	1	1	1	2	

Таблиця 3. Життєла пізнього етапу із Бакоти [Винокур, Горішній, 1994, с. 311—320].

№	Тип життєла	Розміри, м	Орієнтація	Глибина		Від давньої поверхні, м	Опалювальний пристрій		Кераміка			Датуючі речі	Примітка
				Від сучасної поверхні, м	Від давньої поверхні, м		Тип, розміри, м	Місце розташування	Ліпна ранньокорчацька	Кружална черняхівська, %	Місце знахідки		
13	Напівземлянка	2,4 × 3,7	Стінами	1,35—1,40	0,35—0,40	Піч-кам'янка, 1,0 × 0,9	Пн.-сх. куток	+	+	Долівка, основа печі	—	Стіни і долівка викладені камінням, залізні шлаки	
22	Напівземлянка	3,8 × 3,5	Кутами	1,75	1,1	Глинобитне вогнище, 1,4 × 1,1	За межами життєла, біля пн.-сх. стіни	40	60	Долівка (?)	Фрагменти амфори кін. IV ст.		
23	Напівземлянка	4,1 × 3,0	Кутами	1,4	0,9	Глинобитне вогнище, 1,3 × 1,1; глинобитне вогнище	За межами котловану, біля східного кута; в центрі котловану	35	65	Долівка	Фрагменти амфори кін. IV ст., бронзова пряжка		
30	Напівземлянка	4,0 × 3,8	Стінами	0,80—0,85	0,45	Піч-кам'янка, 1,8 × 1,6	Пд.-сх. куток	50	50	Долівка	—		
31	Напівземлянка	4,0 × 3,2	Стінами	1,0	0,6	Піч-кам'янка, 1,4 × 1,1	Пд.-сх. куток	70	30	Долівка і під розвалом печі	—	Лежак біля пд. стіни	
32	Напівземлянка	3,8 × 3,0	?	0,5	0,5	Сиродутний горн	Центр	45	55	Заглиблена частина	—	Виробнича споруда	
33	Напівземлянка	4,0 × 3,1	Кутами	0,9	0,5	Піч-кам'янка, 1,1 × 0,9; глинобитне вогнище, 0,7 × 0,6	Сх. куток; біля пн.-сх. стінки	40	60	Долівка, розвал печі, черинь, біля вогнища	—	Перекривала життєло 37	
37	Напівземлянка	3,7 × 2,8	Кутами	1,1	0,75	Піч-кам'янка, 1,2 × 1,0	Сх. куток	40	60	Долівка, під розвалом печі	—	Перекрита життєлом 33	
35	Напівземлянка	3,3 × 3,2	Кутами	1,1	0,55—0,60	Піч-кам'янка, 1,4 × 1,2	Сх. куток	60	40	Долівка, під фрагментами розвалу обмазки, в печі *	—		

З а к і н ч е н н я т а б л. 3.

№	Тип житла	Розміри, м	Орієнтація	Глибина		Опалювальний пристрій			Кераміка			Датуючі речі	Примітка
				Від сучасної поверхні, м	Від давньої поверхні, м	Тип, розміри, м	Місце розташування	Ліпна ранньокорчацька	Куржальна черняхівська, %	Місце знахідки			
36	Наземне	7,6 × 3,8	Кутами	0,50—0,45	—	Два вогнища, 0,7 × 0,6	?	60	40	—	—	—	—
58	Напівземлянка	≈4,5 × 4,0; за автотром — 18 м ²	Кутами	1,15—1,3	0,65—0,70	Піч-кам'янка, 1,6 × 1,1; вогнище, 1,5 × 1,0	Сх. куток; біля під-зх. стінки	62	38	Долівка, розвал печі, поблизу вогнища	Бронзова фібула з підв'язною ніжкою; залізний ніж з есовидним завершенням на рукоятці; частина коромисла від ваги-безмана	—	В житлі — дві господарські ями
63	Напівземлянка	4,1 × 3,9	Кутами	0,9	0,45—0,50	Піч-кам'янка, 1,4 × 1,1; вогнище, 0,7 × 0,6; вогнище, 0,7 × 0,6	Під куток; поблизу під-зх. стінки; у пн.-сх. частині	65	35	Долівка, розвал печі, господарські ями	—	Входив із західної та східної сторін	
64	Напівземлянка (господ. споруда)	6,4 × 4,2	Стінами	0,6—0,7	1,2—1,3	—	—	75	25	На долівці під розвалом обмазки	—	—	
65	Напівземлянка	4,0 × 2,6	Стінами	1,4	0,65—0,70	Піч-кам'янка, 1,3 × 1,25	Пн.-зх. куток	72	28	Долівка, під обмазкою, розвал печі	Фібула IV—V ст. (знайдена на долівці) двоскладова	—	—
76	Напівземлянка	3,9 × 2,8	Стінами	0,95—1,0	0,55	Піч-кам'янка, 1,5 × 2,0; вогнище, 0,76 × 0,65	Пн.-зх. куток; Пн.-сх. куток	?	?	Розвал печі, долівка	—	—	Серед кераміки, і ліпної, і гончарної відсутні миски
80	Напівземлянка	4,0 × 3,0	Стінами	1,1—1,2	0,65—0,70	Вогнище, 0,80 × 0,75	У пн.-сх. частині	?	?	Долівка, і поблизу вогнища	—	—	—

* Ліпні: горщик ранньокорчацького типу, а також уламки інших горщиків V ст. з різним профілюванням вінець, частину профілюванням вінець, частину горщика з біконічною формою тулуба; гончарні — горщики й миски.

Таблиця 4. Теремці, житла пізнього етапу [Баран, 2008, с. 27—36].

№ будівлі	Тип жител	Розміри, м	Орієнтація	Глибина		Опалювальний пристрій		Кераміка			Примітка
				Від сучасної поверхні, м	Від давньої поверхні, м	Тип, розміри, м	Місце розташування	Ліпна ранньо-корчальська	Кружална черняхівська, %	Місце знахідки	
1	Напівземлянка	2,95 × 3,3	Кутами	0,90	0,45	Піч-кам'янка, 1,2 × 1,2	Під-сх. стінки	+	+	Заповнення	На черені ліпний горщик
2	Напівземлянка	4,85 × 4,1	Кутами	1,4	0,70	Піч-кам'янка, 1,5 × 1,5	Пн. кут	+	+	Заповнення	На долівці білі печі ліпний горщик
4	Напівземлянка	3,2 × 3,25	Кутами	1,4	0,35	Піч-кам'янка, 1,0 × 1,3	Пн. кут	+	+	Заповнення	В черені фрагмент ліпного черняхівського кухля
5	Напівземлянка	2,4 × 2,75	Кутами	1,25	0,30	Піч-кам'янка, 1,0 × 1,2	Пн. кут	+	+	Заповнення	«у розвалі печі переважно фрагменти кружалного посуду»
6	Напівземлянка	5,0 × 3,8	Кутами	1,20	?	Піч-кам'янка, 1,2 × 1,2	Пд. кут	+	+	Заповнення	Вздовж пн.-сх. стіни — ус-туп-лежанка
7	Напівземлянка	3,8 × 4,1	Кутами	1,10	0,60	Піч-кам'янка, 1,75 × 1,75	Пн. кут	+	+	Заповнення	
8	Напівземлянка	4,3 × 3,2	Кутами	1,05—1,15	0,50	Піч-кам'янка, 1,50 × 1,20	Пн. кут	+	+	Заповнення	
9	Напівземлянка	4,40 × 3,40	Кутами	1,20	0,55	Піч-кам'янка, ?	Пн. кут	+	+	Заповнення; збережена ділянка	
9а	Напівземлянка	4,10 × 3,60	Стінками	1,20	0,60	Піч-кам'янка, 1,9 × 1,4	Біля стіни	+	+	Заповнення	Збудоване на місці житла 9
10	Напівземлянка	3,50 × 3,40	Кутами	0,80	0,35	Піч-кам'янка, ?	Сх. кут	+	+	Заповнення	Поряд з піччю зафіксовано ще одну черінь
11	Напівземлянка	3,45 × 2,80	Кутами	0,90	0,45	Піч-кам'янка, 1,6 × 1,1	Сх. кут	+	+	Заповнення	
12	Напівземлянка	4,75 × 3,85	Кутами	1,2	0,75	Піч-кам'янка, 1,5 × 1,7	Пн. кут	+	+	Заповнення	
14	Напівземлянка	8,0 × 2,8	Стінками	1,05	0,55	Піч-кам'янка, ?	Пн-сх. кут	+	+	Заповнення	
15	Напівземлянка	3,4 × 3,3	Стінками	1,0	0,5	Піч-кам'янка, 1,3 × 1,1; черінь	Пн-сх. кут; Під-сх. кут	+	+	Заповнення	
16	Напівземлянка	4,0 × 3,4	Кутами	1,05	0,55	Піч-кам'янка, 1,8 × 0,6	Сх. кут	+	+	Заповнення	У західному куті материковий останець; у північно-західній стінці ніша (можливо вхід)

З а к і н ч е н н я т а б л . 4.

№ будівлі	Тип жител	Розміри, м	Орієнтація	Глибина		Опалювальний пристрій		Кераміка			Примітка
				Від сучасної поверхні, м	Від давньої поверхні, м	Тип, розміри, м	Місце розташування	Ліпна ранньо-корчацька	Кружална черняхівська, %	Місце знахідки	
17	Напівземлянка	2,65 × 2,70	Стінками	0,95	0,45	—	—	+	+	Заповнення ями — виключно ліпна	Посередині північної стінки прямокутний виріз, можливо-во вхід
19	Напівземлянка	4,70 × 4,0	Кутами	0,70	1,20	Піч-кам'янка, 1,1 × 1,2	Пн. кут	5 горщ.	1 фрагм.	Долівка	Нижній горизонт
20	Напівземлянка	3,6 × 3,8	Кутами	0,40	0,90	Вогнище, 1,75 × 1,50	Центр	+	+	Заповнення	Верхній горизонт
21	Напівземлянка	5,1 × 4,3	Кутами	1,05	0,55	Піч-кам'янка, 1,4 × 1,5	Сх. кут	+	+	Заповнення, долівка	
22	Напівземлянка	4,8 × 4,0	Кутами	1,60	0,80	Піч-кам'янка, 1,6 × 1,5	Пн. кут	+	+	Ліпна і кружална в заповн., на долівці — ліпна	
23	Напівземлянка	3,2 × 3,1	Стінками	1,20	0,75	Піч-кам'янка, 1,2 × 1,2	Пн. кут	+	+	Заповнення, долівка	
24	Напівземлянка	3,2 × 3,1	Кутами	0,90	0,35	Піч-кам'янка, 1,1 × 1,0	Пн-зх. кут	+	+	Долівка, розвал печі	
25	Напівземлянка	2,8 × 2,6	Кутами	0,80	0,30	Піч-кам'янка, 1,5 × 1,4	Сх. кут	88	4	Долівка, розвал печі	
26	Напівземлянка	3,7 × 3,8	Кутами	0,95	0,40	Піч-кам'янка	Сх. кут	12	30	Заповнення, розвал печі	
28	Напівземлянка	3,0 × 2,8	Кутами	1,30	0,70	Піч-кам'янка, 1,3 × 1,4	Пн. кут	22	13	Заповнення, долівка	
				0,70	0,25	Піч-кам'янка, 1,0 × 0,9	Пн. кут	25	16	Заповнення, розвал печі	

Баран В. Слов'янське поселення середини I тисячоліття нашої ери біля села Теремці на Дністрі. — К., 2008.

Вакуленко Л.В., Приходнюк О.М. Славянские поселения I тыс. н. э. у с. Сокол на Среднем Днестре. — К., 1984.

Винокур І., Горішній П. Бакота. — Кам'янець-Подільський, 1994.

Винокур І.С., Островський М.И. Раковецкий могильник // МИА. — 1967. — № 139. — С. 144—159.

Герета І.П. Нові пам'ятки черняхівської культури Західного Поділля // Тез. доп. і повід. 1 Тернопільської істор.-краєзн. конф. — Тернопіль, 1990 — Ч. 1. — С. 56—59.

Герета І.П. Розкопки черняхівського могильника в Чернеліві-Руському // Нові пам'ятки з археології Прикарпаття і Волині. — Львів, 1991. — С. 29—31.

Герета І.П. Нові пам'ятки Західного Поділля в світлі проблем черняхівської культури // МДАПВ. — 1995. — Вип. 6. — С. 144—163.

Герета І.П., Харитонов Е.В. Чистилівський могильник // Могильники черняхівської культури. — М., 1979. — С. 136—141.

Гороховський Е.Л. Хронологія черняхівських могильників Лесостепи України // Тр. V Межд. конгр. археологов-славистов. — М., 1988. — Т. 4. — С. 34—46.

Кропоткин В.В. О датировке кувшина из Чистилівського могильника // СА. — 1973. — № 3. — С. 240—243.

Никитина Г.Ф. Систематика погребального обряду племен черняхівської культури. — М., 1985.

Строць Б.С. Розкопки могильника черняхівської культури в Романовому Селі на Тернопільщині // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. — Львів, 1991. — С. 88—89.

Строць Б. Могильник черняхівської культури в Романовому Селі на Тернопільщині // Наук. зап. Тернопільського краєзнавчого музею. — Тернопіль, 1993. — С. 38—56.

Строць Б. Черняхівська культура Західного Поділля. — Тернопіль, 2008. — 272 с.

Строць Б., Строць Л. Нове селище черняхівської культури на Волино-Подільському порубіжжі // Давня і середня історія України (історико-археологічний збірник). — Кам'янець-Подільський, 2000. — С. 195—201.

Cehak-Hońbiewiczowa H. Próbnie wykopaliska w powiecie zbaraskim // WA. — Warszawa, 1936. — Т. XIV. — С. 59—70.

Ivanovski V.I., Kokowski A. Nowe badania na cmentarzysku z młodszego okresu rzymskiego w Rakowcu na Podolu // Sprawozdania archeologiczne. — 1995. — Т. XLVII. — С. 221—235.

Schultze E., Strocsen B. Keramik mit ovalen Facetten. Eine Untersuchung zur Chronologie der Černjachov-Kultur // Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens — 2008. — B. 14. — S. 267—332.

B. S. Strocsen

LATE SETTLEMENTS OF CHERNYAKHIV'S CULTURE IN WEST PODILLYA

At the article is considered material of Chernyakhiv culture in west Podillya. They are dated last third IV ct. — top V ct. As in previous periods as in final one is traced difference between settlements, which are located at north and south (Prydnistrovsky) part of regions. Besides that unlike north, south settlements found their continuation in early Slavic settlements of V—VI ct.